

Володимир Іванович Наумчук,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна

САМООРГАНІЗАЦІЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДНИК ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розкрито сутність професійної самоорганізації майбутніх учителів фізичної культури. Визначено педагогічні умови формування вказаного конструкту в студентів факультетів фізичного виховання в процесі їх фахової підготовки.

Ключові слова: самоорганізація, професійна самоорганізація, майбутні учителі фізичної культури, професійна діяльність.

Значущість професії вчителя фізичної культури визначається вимогами та очікуваннями громадянського суспільства, першорядними серед яких є формування у підростаючого покоління загальнолюдських цінностей, забезпечення фізичного й психічного здоров'я школярів, досягнення кожною особою особистістю всебічної досконалості та гармонії духовних і фізичних сил. У теперішніх умовах суспільно-економічного розвитку суспільства, його культурно-духовного стану альтернативою уявлення про вчителя фізичної культури як фахівця з формування рухових умінь та розвитку фізичних якостей має стати нове бачення – особистості з розвивальними соціокультурними й гуманними настановами, яка спроможна забезпечити перетворення процесу фізичного виховання у самовиховання і самоосвіту.

Учитель фізичної культури має бути добре підготовленим до виконання викладацької, науково-методичної, фізкультурно-спортивної, управлінської, виховної, соціально-педагогічної, оздоровчо-рекреативної, корекційно-розвивальної та культурно-просвітницької роботи. При цьому досягнення цілей фізичного виховання, якість навчально-виховного процесу значною мірою зумовлюються рівнем сформованості організаційного компонента професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичної культури і, зокрема, його компетенціями щодо самоорганізації роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Алексюк, І. Бех, А. Богуш, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Майборода, В. Нестеренко, О. Пехота та інші науковці пов'язують подальше вдосконалення професійної підготовки з переходом від школи відтворення до школи розуміння та мислення, з удосконаленням взаємодії викладача і студента, у якій акцент зміщується на пізнавальну діяльність останнього. На думку А. Вербицького та М. Ільязової цей шлях передбачає впровадження в освітянський процес активних форм і методів навчання з широким використанням елементів проблемності, наукового пошуку, різних видів самостійної роботи [1, с. 93]. Адже самостійність, готовність до постійного пошуку сприяють вихованню у майбутнього вчителя потреби і звички до самовдосконалення, становленню його

педагогічної майстерності.

Сучасний стан розвитку педагогіки вищої школи характеризується пошуком нових шляхів співпраці викладачів і студентів, у процесі якої відбувається становлення останніх, як ініціативних, самостійних й творчих особистостей. У професійній підготовці суттєво змінюється роль і місце студента, видозмінюються функції управління цим процесом з боку викладача. Сьогодення вимагає від студента самостійного здобуття знань, належної організації власної діяльності. А завдання викладача – сприяти цьому.

Дослідження виконувалось за планом науково-дослідної роботи кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Загальний напрям роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри – «Методологічні, організаційні та методичні аспекти підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах фізичного виховання і спорту України та за кордоном».

Мета статті – розкрити сутність професійної самоорганізації майбутніх учителів фізичної культури та визначити педагогічні умови формування цього конструкту.

Процес підготовки фахівця розглядається у нерозривному зв'язку зі змістом його діяльності. На основі аналізу професійної діяльності вчителя фізичної культури можна вести спрямований пошук механізмів її формування. У цьому контексті процес навчання студентів, який має будуватися за допомогою спеціально спрямованої організації власної роботи, необхідно розглядати як аналог майбутньої педагогічної діяльності вчителя.

Основою підготовки фахівців є самостійна праця суб'єктів навчання із засвоєння накопичених людством знань у тій чи іншій сфері діяльності. У дидактиці вищої школи більшість дослідників розглядають самостійність студентів як обов'язкову умову успішного формування майбутнього фахівця, як один із основних принципів дидактики, а самостійну роботу студентів, – як основний шлях реалізації цього принципу.

Аналіз літературних джерел показав, що у дидактичному розумінні самостійність розглядається як система навичок свідомої

самоорганізації. Вона виступає як досягнення студентом такого рівня саморегуляції навчальної та інших форм діяльності та відносин у процесі фахової підготовки, який забезпечує розвиток рис характеру і переконань. У навчальній діяльності самостійність не обмежується лише простим запам'ятовуванням основних положень, законів, фактів. Знання, отримані таким чином, формальні, малорухомі, вони швидко амортизуються. Необхідна самостійність мислення, самостійність дій. А для цього потрібно шукати інформацію, аналізувати та узагальнювати її, виділяти головне, приймати програми дій, переносити знання у нові умови їх застосування тощо. Звідси самостійна навчальна діяльність характеризується не тільки набутими знаннями, але й способами їх отримання та використання.

Самостійність у набутті знань вимагає прояву пізнавальної активності, здатності до творчості, що забезпечує оволодіння складними вміннями та навичками визначати мету і зміст роботи, організувати власну діяльність. Це зумовлено структурою самостійної роботи студентів, яка містить такі взаємозв'язані елементи:

1. Усвідомлення і постановка мети, визначення завдань та змісту самостійного пошуку.
2. Планування й організація своєї діяльності, тобто вибір ефективних способів та засобів вирішення поставленої проблеми.
3. Самоконтроль власної діяльності, який дозволяє визначити відповідність поставленій меті способів та засобів, що використовуються для її досягнення, і, в разі необхідності, здійснювати корекцію.
4. Отримання результату і його перевірка.
5. Стрижнем самостійної діяльності студента є наявність пізнавального завдання та способу його розв'язання без прямої допомоги з боку викладача або з мінімальним його втручанням. При цьому самостійна робота студента завжди спрямована на перехід від способу відтворення до принципово іншого – творчого вирішення завдань [2, с. 22].

Самостійна робота є засобом організації пізнавальної діяльності студентів. Внутрішній її бік пов'язується з формуванням цілей діяльності, співвідношенням предмета і дібраних засобів діяльності, побудовою на цій основі способів виконання дій під час розв'язання пізнавального завдання. Вона вимагає прояву здатності уявно представляти зону власних пошуків, їх результати, усвідомлювати обсяг та характер дій, що необхідно виконати відповідно до умов завдання. А практичні дії з предметом самостійної діяльності, що здійснюються у певній послідовності складають зміст зовнішнього боку самостійної роботи. Такі дії забезпечують перетворення предмета діяльності у відповідний їй продукт. Обидва боки органічно взаємозв'язані і на різних етапах розвитку самостійної роботи в системі професійної підготовки взаємообумовлюють одна одну.

Сутність самостійної роботи проявляється в активному ставленні до її мети. В одних випадках

мета усвідомлюється і „привласнюється” студентом, що є необхідним, оскільки у меті проєктуються очікувані результати. В других – студент приєднується до визначення мети на основі аналізу конкретної ситуації. В інших – він самостійно визначає мету та відповідно до неї регулює свою діяльність. Головне при виконанні самостійної роботи полягає у тому, що мета діяльності студента включає в себе одночасно і функцію управління цією діяльністю, а значить потребує належної самоорганізації.

Професійна підготовка має бути спрямована не тільки на забезпечення студента певним обсягом необхідної інформації, а й на формування у майбутнього фахівця пізнавальних стратегій самонавчання, самовиховання, самовдосконалення – як основи та невід'ємної частини майбутньої професійної і соціальної діяльності. Важливого значення набуває конструювання студентом власних освітніх і професійних маршрутів, що передбачає високу ступінь його вмотивованості до систематичного підвищення рівня власних знань, належний рівень сформованості професійного мислення та самоорганізації.

У працях вітчизняних й зарубіжних авторів професійна самоорганізація виступає важливою характеристикою і здатністю фахівця, яка уможливує якісну реалізацію ним професійно-педагогічних функцій і ґрунтується на прагненні до постійного самовдосконалення. За твердженням В. Філоненко, така здатність проявляється в умінні свідомо та цілеспрямовано використовувати й вдосконалювати значущі складові структури особистості у діяльності, що спрямована на розв'язання навчальних, професійних та особистісних завдань [3].

Розглядаючи професійну самоорганізацію як засіб формування фахової культури, Н. Дмитренко зазначає, що вона є важливою характеристикою особистості, яка ототожнюється з внутрішньою готовністю до постійного поповнення, накопичення та підвищення рівня професіоналізму [4]. Професійна самоорганізація забезпечує й актуалізує можливості фахівця усвідомлено і цілеспрямовано «добудовувати» різні рівні професійної культури.

У дослідженні А. Яворського професійна самоорганізація майбутнього педагога вивчається як одна із ключових професійних компетенцій. Вона виражається в обґрунтованості мотивації, самостійності, умінні вправно використовувати власні ресурси і творчий потенціал для успішного розв'язання чисельних педагогічних завдань [5]. На думку М. Прокоф'євої, сутність професійної самоорганізації полягає в активній пізнавальній діяльності щодо придбання знань, умінь і навичок, у якій провідним компонентом визначається активне ставлення студента до мети майбутньої педагогічної діяльності [6].

М. Курнев доводить, що вихід особистості на рівень самоорганізації здійснюється через систему певних внутрішніх та зовнішніх впливів (включаючи й педагогічний простір, у межах якого формується та розвивається студент і як

індивідуальність, і як професіонал), яка забезпечує перехід майбутнього фахівця від організації до самоорганізації. Такий підхід обумовлює розуміння самоорганізації фахівця як впорядкованої і динамічної структури особистості [7]. Розвиток цього утворення співвідноситься з інтегративним комплексом знань та умінь, включно з цілеспрямованим алгоритмом організаційної діяльності, що визначає індивідуальну траєкторію саморегуляції студента.

Вивчення впливу спортивної діяльності на процес самоорганізації спортсмена привело Б. Голмохаммаді до висновку, що самоорганізація власної діяльності сприяє створенню нових якостей і властивостей особистості, ускладненню зв'язків між ними, які є елементами єдиної динамічної системи – особистості спортсмена [8]. Оптимізація самоорганізації особистості спортсмена досягається, на переконання автора, шляхом застосування психолого-педагогічних засобів управління мотивацією, розвитку необхідних властивостей характеру, організації поведінки та діяльності під час тренування і змагань, самоорганізації психічних станів. Зміст психолого-педагогічної роботи зі спортсменами з надання допомоги в їх самоорганізації передбачає орієнтацію на провідні для особистості соціальні цінності; формування впевненості у спроможності досягти запланованого результату; самостійне подолання труднощів і перешкод у тренувальній та змагальній діяльності; моделювання умов майбутньої спортивної боротьби, що вимагають проявів «сильних сторін» спортсмена; створення програми дій (саморегуляції) безпосередньо перед початком змагань.

Вагоме збільшення питомої ваги самостійної роботи у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури потребує цілеспрямованого розвитку у студентів здібності ефективно організувати різні види власної діяльності. Належне управління студентами власною діяльністю можливе завдяки дотриманню і реалізації принципів організації самостійної роботи, які визначають вимоги до змісту, характеру цієї діяльності та виступають її регуляторами: науковості; свідомості й активності; систематичності, послідовності й наступності; доступності й індивідуалізації; міцності і прогресування; зв'язку теорії з практикою.

Усі принципи взаємообумовлені і реалізуються в тісному взаємозв'язку, оскільки кожен із них є вихідним положенням для управління однією або декількома сторонами самостійної діяльності. Це забезпечує правильне розуміння студентами процесу самостійної роботи як послідовного оволодіння ними системою знань і практичних умінь, під час якого формуються якості всебічно розвинутої особистості фахівця. Знання принципів та їх практична реалізація сприяють ефективності професійної підготовки і є віддзеркаленням гуманізації навчання.

Оскільки реалізація названих принципів сприяє ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, вони можуть слугувати

основними положеннями для розробки педагогічних умов удосконалення будь-якої сторони цього процесу, в тому числі й професійної самоорганізації. При цьому педагогічні умови розглядаються не тільки як результат спільних дій учасників навчально-виховного процесу для досягнення цілей і завдань професійної підготовки, а й як чинники, що впливають на її ефективність.

Основними педагогічними умовами підготовки студентів до самоорганізації оздоровчої діяльності І. Єгоров визначає такі, як здоров'язбережувальна спрямованість навчальної та позанавчальної роботи; використання максимально можливого розмаїття засобів фізичної культури; суб'єкт-суб'єктні відносини у системі «викладач–студент»; забезпечення можливостей для індивідуальної роботи викладача зі студентом; творчий характер діяльності студентів та їх інтеграцію у спільну з педагогом діяльність з організації, контролю та самоконтролю оздоровчої роботи [9].

У запропонованій С. Чаркінін програмі підготовки майбутніх учителів до самоорганізації здорового способу життя засобами фізичної культури, виокремлено такі педагогічні умови її реалізації: єдність теоретичного і практичного компонентів фізичного виховання; акцентоване формування знань, умінь і навичок самостійних занять фізичними вправами; облік оптимального часу для досягнення запланованих результатів щодо фізичної підготовленості студентів; підготовка до самовизначення здорового способу життя на основі формування фізичної культури особистості; урахування специфіки навчальної і майбутньої професійної діяльності [10].

С. Шуткін стверджує, що для ефективного виховання самоорганізації особистості необхідно доповнити діяльність учителя фізичної культури двома педагогічними позиціями: особистісно-орієнтованим цілепокладанням і конструюванням навчально-виховних ситуацій [11]. Підвищення якості цього педагогічного процесу, на думку автора, можливе за дотримання таких умов: постановки загальних цілей та конкретних завдань уроку; стимулювання ціннісно-сміслового компонента свідомості – створення ситуацій вибору на альтернативній основі; активізація ціннісно-емоційного компонента свідомості – доповнення недостатнього обсягу інформації власною інтуїцією; самостійне прийняття рішень у процесі обговорення та розв'язання педагогічної проблеми.

У дослідженні А. Ляпіна і Е. Аралова процес самоорганізації студентів розглядається як система цілеспрямованих і мотивованих емоційно-вольових дій, що ґрунтується на професійних знаннях, уміннях та навичках, які дозволяють продуктивно, творчо здійснювати професійну діяльність і є результатом самоідентифікації особистості. Перехід особистості від простої організованості до більш високого якісного рівня – самоорганізації, пов'язується науковцями, насамперед, з роллю педагога [12]. Успішність цього процесу багато в чому залежить від того, наскільки наставник здатний створити для кожного студента ситуацію

успіху, що, у свою чергу, активізує у нього позитивну мотивацію, стимулює діяльність щодо включення у процес самоорганізації.

Професійна самоорганізація майбутніх учителів фізичної культури співвідноситься з їх готовністю до виконання різних професійно-педагогічних функцій. Сутність цього конструкту визначають особистісні утворення, що включають усвідомлення соціальної значущості професії вчителя, наявність

цінностей та ідеалу для подальшого вдосконалення і розвитку, прагнення до самоосвіти й самовиховання, належний рівень професійно-педагогічних компетенцій, здатність до рефлексії.

Основними педагогічними умовами формування професійної самоорганізації майбутніх учителів фізичної культури виступають вихідні положення, що забезпечують ефективну організацію самостійної роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А. А. Инварианты профессионализма: проблемы формирования: монография / А. А. Вербицкий, М. Д. Ильязова. – М.: Логос, 2011. – 288 с.
2. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В. І. Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2010. – 160 с.
3. Филоненко В. А. Формирование умений профессиональной самоорганизации у студентов педагогического колледжа: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Виктория Александровна Филоненко. – А., 2008. – 195 с.
4. Дмитренко Н. А. Профессиональная самоорганизация как средство формирования профессиональной культуры специалиста [Электронный ресурс] / Н. А. Дмитренко, О. Г. Барвенко // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2012. – Режим доступа: <http://journal.org/articles/2012/ped19.html>
5. Яворський Я. Я. Розвиток професійної самоорганізації майбутнього вчителя біології в процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. А. Яворський. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 22 с.
6. Прокофьева М. Ю. Формирование умений самоорганизации у студентов в процессе обучения / М. Ю. Прокофьева // Научный поиск. – 2012. – № 2(4). – С. 3-6.
7. Курнев М. М. Педагогическая система формирования умений самоорганизации студентов юридических вузов МВД РФ: На материале физической подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Михаил Михайлович Курнев. – Саратов, 2005. – 195 с.
8. Голмохаммади Б. Самоорганизация спортсмена как условие воспитания в процессе специфической деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04/ Бехруз Голмохаммади. – М., 2006. – 152 с.
9. Егоров И. Н. Подготовка студентов педагогического колледжа к самоорганизации оздоровительной деятельности: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Егоров Игорь Николаевич. – Барнаул, 2011. – 183 с.
10. Чаркин С. Н. Подготовка будущего учителя к самоорганизации здорового образа жизни средствами физической культуры: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/ Чаркин Сергей Николаевич. – Барнаул, 2004. – 170 с.
11. Шуткин С. Н. Педагогические условия воспитания основ самоорганизации личности на уроке физкультуры: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сергей Николаевич Шуткин. – Липецк, 1999. – 192 с.
12. Ляпин А. И. Роль педагога-тренера в подготовке включенности курсантов МВД России в процесс самоорганизации / А. И. Ляпин, Э. И. Аралов // Вестник ВИ МВД России. – 2007. – №2. – С. 102-104.

Владимир Иванович Наумчук,

кандидат педагогических наук, доцент,

доцент кафедры теоретических основ и методики физического воспитания,

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка,

ул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернополь, 46027, Украина

САМООРГАНИЗАЦИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В настоящее время одной из важнейших задач, стоящих перед педагогической наукой, является проблема повышения качества высшего профессионального образования. Качество образования определяется состоянием и результативностью образовательного процесса преподавания, его соответствием потребностям общества и предусматривает социальную составляющую, которая включает становление интеллектуально развитой личности, обладающей положительной мотивацией саморазвития и самосовершенствования, что существенно повышает значимость формирования профессиональной самоорганизации в процессе профессиональной подготовки студентов высшего учебного заведения. Вопросы формирования самоорганизации рассматривается в широком контексте оптимизации всей системы профессиональной и учебной деятельности. Самоорганизация позволяет усилить процесс формирования личности будущего учителя как субъекта собственного развития.

В статье раскрывается проблема профессиональной самоорганизации будущих учителей физической культуры, которая соотносится с их готовностью к выполнению различных профессионально-педагогических функций – результатом профессиональной подготовки студентов факультета физического

воспитания к будущей профессии. Процесс подготовки специалиста рассматривается в неразрывной связи с содержанием его деятельности. На основе анализа профессиональной деятельности учителя физической культуры можно вести направленный поиск механизмов ее формирования. В этом контексте процесс обучения студентов, который должен строиться с помощью специально направленной организации собственной работы, необходимо рассматривать как аналог будущей педагогической деятельности учителя.

Сущность этого конструкта определяют личностные образования, включающие осознание социальной значимости профессии учителя, наличие ценностей и идеала для дальнейшего совершенствования и развития, стремление к самообразованию и самовоспитанию, должный уровень профессионально-педагогических компетенций, способность к рефлексии. Основными педагогическими условиями формирования профессиональной самоорганизации будущих учителей физической культуры выступают исходные положения, обеспечивающие эффективную организацию самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: самоорганизация, профессиональная самоорганизация, будущие учителя физической культуры, профессиональная деятельность.

Volodymyr Ivanovych Naumchuk,

*Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor at the Faculty of Theoretical Fundamentals and Methods of Physical Education,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
2, Maksym Kryvonos Str., Ternopil, 46027, Ukraine*

SELF-ORGANIZATION OF THE FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE AS A COMPONENT OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

The problem of the quality improvement of higher professional education is one of today's most topical issues Pedagogy deals with. The education quality is determined by the state and resultativeness of the educational process of teaching, its correspondence with the needs of society; it presupposes a social component which includes the formation of an intellectual personality who has a positive motivation for self-development and self-improvement, which increases essentially the significance of the formation of the professional self-organization in the process of students/ professional training at an institution of higher education. The issues of self-organization formation are considered in a wide context of optimization of the whole system of professional and educational activity. Self-organization allows the strengthening of the process aimed at forming future teacher's personality as a subject of his / her own development.

The problem of professional self-organization of the future teachers of Physical Culture which is associated with their readiness to fulfil various professional pedagogical functions – the result of the professional training targeted to the students of the Physical Education Departments – is revealed. The process of specialist's training is considered in close connection with the contents of his / her activity. The analysis of the professional activity of the teacher of Physical Culture facilitates a targeted search of the mechanisms of its formation. In the designated context the teaching / learning process which is to be conducted with the help of specially directed organization of students' own work is considered to be the analogue of the teacher's future pedagogical activities.

The essence of this construct is revealed by means of these personality determinants: awareness of the social significance of the teacher's profession, the presence of values and ideals for their further development and improvement, striving for self-education, the proper level of professional pedagogical competencies, the ability to reflect (reflection ability). The main pedagogical conditions for the formation of professional self-organization of the future teachers of Physical Culture are the starting regulations which facilitate the efficient organization of the students' self-guided work.

Key words: self-organization, professional self-organization, future teachers of Physical Culture, professional activity.

Подано до редакції: 01.07.2016 р.

Рекомендовано до друку: 12.07.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. Ф. Ліненко